

Valgete ööde peegeldus. Ivar Ivaski ja Bernard Kangro dialoog kirjades

Maarja Hollo*

„Meie vahekord on umbes nagu kahe puu oma metsas: lahkuminevate arvamuste „tormis“ võime küll teineteisest kaugeneda, kuid juured jäävad alati teineteise lähedusse. Torme aga on vaja, et puhastada atmosfääri... Valgus tuleb tagasi, too pehme ja intensiivne valgus, mida näen ja armastan Sinu ja Vallaku loomingus: valgete ööde peegeldus.“¹ Nõnda iseloomustab oma sõprust Bernard Kangroga² (1910–1994), ühe olulisema eesti pagulaskirjaniku, ajakirja Tulimuld toimetaja ja Eesti Kirjanike Kooperatiivi tegevdirektoriga Ivar Ivask³ (1927–1992). Ivask oli rahvusvaheliselt üks silmapaistvamaid eesti kirjandusteadlasi, pikaajaline ajakirja Books Abroad/World Literature Today peatoimetaja, rahvusvahelise kirjanduselu organiseerija, kriitik, luuletaja ja kunstnik, kes oli tolleks ajaks Kangroga juba mõnda aega kirju vahetanud. Seda, et Ivask hindas Kangrot nii inimese kui ka kirjanikuna, näitab lisaks nende pikaajasele kirjavahetusele ka Ivaski päevikusissekanne 1965. aasta maikuust, milles ta loetleb eesti suurkujud, võttes aluseks nende huvideringi laiuse ja mitmekesisuse: Peterson, Kreutzwald, Suits, Tuglas, Aavik, Saareste, Oras, Kangro, Laaban ja Grünthal.⁴

Eesti Kultuuriloolises Arhiivis asuvas Kangro personaalkogus (fond 310) on hoiul 179 Ivaski kirja, Ivaski kogus (fond 409) aga 84 Kangro kirja.⁵ Ivaski ja Kangro kirjavahetus sai alguse 1951. aasta märtsis ja selle algatajaks oli Ivask, kes kirjutas Kangrole „pika kirja kõiksugu kriitiliste nõuannetega, näiteks kuidas „Tulimuld“ saaks vältida paguluse kultuurilise kitsarinnalisuse vigu jms“.⁶ Sama aasta maikuus tegi Kangro Ivaskile ettepaneku kirjutada Tulimullale „üks lühem (3–4 lk.) või ka pikem kirjatükk meie lüürika võrdlusest, tõlkimisest, kirjanduslikust kriitikast ja muust, mis sellega ühenduses“.⁷ Aasta viimases Tulimullas ilmuski Ivaski esimene eestikeelne artikkel „Mõtteid eesti kirjanduskriitika ülesannetest“, mis on märgiline eelkõige seetõttu, et Ivask sõnastab siin esimest korda vajaduse viia eesti kirjandus Euroopa kirjandusse, et see saaks „dünaamiliseks koostisosaks läänemaise kultuuri teadvuses: esiteks heade tõlgetega tähtsamatesse võorkeeltesse, teiseks kirjanduskriitiliste esseedega euroopalikul taustal eesti, eriti aga suuremate kultuurirahvaste keeles, kolmandaks ulatuslike uurimustega võrdlevas kirjandusajaloos“.⁸ Ehkki Ivask tegi palju selleks, et tutvustada eesti kirjanike loomingut ülejäänud maailmale, on oluline rõhutada, et tema suur keel-teoskus võimaldas tal kirjandusteadlasena avardada oma vaimset horisonti veel paljude teiste maade kirjandustega: lisaks eesti-, saksa-, hispaania- ja ingliskeelsete kirjanike teostele käsitles ta ka Vene, Prantsuse, Kreeka, Itaalia, Soome, Läti, Leedu, Poola ja veel mitme teise maa kirjanike loomingut.

Esimene Eesti Kultuuriloolises Arhiivis säilitatav kiri Kangrolt Ivaskile on kirjutatud 23. aprillil

* Maarja Hollo (1979), Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, vanemteadur, maarjahollo@hotmail.com

¹ I. Ivask B. Kangrole 14. septembril 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 39.

² Kangro elust ja loomingust annab hea ülevaate Karl Ristikivi „Bernard Kangro. Lühimograafia“ (1967) ja Oskar Kruusi „Bernard Kangro. Elukäik ja looming“ (2003).

³ Põhjalik ülevaade Ivaski elust ja tegevusest leidub Mari Tärvasse sissejuhatuses Ivaski bibliograafiasse. – M. Tärvas. Ivar Ivaski personaalbibliograafia. Tallinn: Keel ja Kirjandus, 1997, lk. 7–50.

⁴ I. Ivask. Must kaustik. Päevikud 1964–1966. – EKM EKLA, f. 409, m. 27: 2, l. 80–81.

⁵ Ivaski arhiivis leidub kirju 523 saatjalt (vt. M. Laak. Globaalne Ivar Ivask ja Eesti. – Tuna 2018, nr. 4, lk. 119).

⁶ I. Ivask. Mõtteid oma loomingust. – Tulimuld 1986, nr. 3, lk. 133.

⁷ B. Kangro I. Ivaskile 17. mail 1951. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 3.

⁸ I. Ivask. Mõtteid eesti kirjanduskriitika ülesannetest. – Tulimuld 1951, nr. 4, lk. 257.

1951. aastal. See on lühike ja formaalne: Kangro tänab Ivaskit abi eest Tulimulla sisustamisel ja annab teada, et saatis Ivaskile oma luulekogu „Seitsmes öö“ ning mitmeid teisigi raamatuid. Esimene Ivaski kiri Kangrole on kirjutatud 1951. aasta maikuu ning see annab hea ülevaate Ivaski huvide haardest ja kirjanduselu korraldamise entusiasmist, mis tegi temast „ühe võtmefiguuri rahvusvahelisel kirjandusväljal“.⁹ Ivask arutleb selles kirjas eesti luule taseme, tõlkimise ning kirjanduskriitika meetodi ja eesmärgi üle, kuid kirjutab ka oma magistri- ja doktoritööst („The Impact of Hugo von Hoffmannstahl as a Literary Critic“), mille ta kaitses 1953. aastal, ning tunneb huvi Betti Alveri luuletuste koopiaste vastu.

Ivaski ja Kangro kirjavahetusse tuli pikem paus juba 1952. aastal, ent suhtlus sai uue hoo sisse 1956. aastal, mil Ivask vabanes USA sõjaväest, kus ta aastail 1954–1956 aega teenis. Oktoobri algul paberile pandud kirjas tõdeb Ivask: „Teie vaikimises olen ka mina süüdi – ei kirjutanud ju ma ise selles ajavahemikus, milles sündis üsna palju. Vabanesin juuni keskpaiku sõjaväest, õpetasin siis suvesemestril Minnesota ülikoolis ja nüüd olen vanas kolledžis saksa osakonna juhatajaks. Nüüd, kus on aega pisut rohkem, häämeelega sooviksin meie vana kontakti taastamist.“¹⁰ Kontaktid taastasidki: mõttevahetused kirjades muutusid pikemaks, Ivask jätkas kaastöö tegemist Tulimullale ja Kangro teoste arvustamist.¹¹ Aija Sakova väitel ajendas üksnes imetus Kangro luule vastu Ivaskit eesti kirjandust lugema ja selle üle arutlema.¹² Täienduseks võiks lisada, et kahtlemata sama suurt rolli Ivaski huvis eesti kirjanduse vastu mängis elav ja pikaajaline dialoog Kangroga. Kangro saatis talle järjepidevalt eestikeelseid raamatuid ja õhutas teda kirjutama eesti keeles, mis polnud Ivaskile, kelle koduseks ja hariduse keeleks oli saksa keel, esialgu sugugi lihtne.

1957. aastal külastas Ivask koos abikaasa Astridiga esimest korda pärast USA-sse elama asumist Euroopat, kohtudes Lundis ka Kangro perega. Seda külaskäiku meenutab Ivask Kangro palvel sama aasta detsembris Kangrole adresseeritud kirjas: „Õhtu Underi-Adsoni-Aavikuga oli Stockholmi kõrgpunktiks; meelde jäi ka jalutus vihmasel ööl Kolgiga; „Vaba Eesti“¹³ noortest idealistidest jättis meeldivaima mulje musikoloog Harri Kiisk,¹⁴ kes tundus minule kõige küpsemana. Lundist on muidugi meeles meie koosviibimised, isiklikud kõnelused, muljed Sinu armsast perest ja majast (mis näen jälle elavalt fotol minu ees laual)! [– – –] Päämulje aga nendest kokkupuuteist kaasmaalastega Rootsis oli suur kodumaa ligiduse tunne ja pideva lootuse sügavus.“¹⁵ Vajadus tunnetada kodumaa ligidust oli ka põhjuseks, miks Ivar ja Astrid Ivask otsustasid hakata suvitama just Soomes, mis oli neile „Baltikumi surroogaat, kodumaa aseaine“¹⁶ ja kus, nagu Ivask 1965. aasta sügisel oma päevikus märgib, ta tundis ennast „siiski nagu kodus“.¹⁷

Ent mis oli Kangro ja Ivaski vaimse läheduse aluseks, nende sõpruse säisiks? Kuuludes küll eri põlvkondadesse, ühendas Kangrot ja Ivaskit huvi oma juurte vastu,¹⁸ eriline kiindumus kodukohta,¹⁹

⁹ J. Talvet. Ivar Ivask maailmakirjanduse sammast voolimas. – I. Ivask. Hetked igavikust. Koostanud J. Talvet. Tartu: Ilmamaa, 2010, lk. 9.

¹⁰ I. Ivask B. Kangrole 2. oktoobril 1956. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 26.

¹¹ Ivaski esimene arvustus Kangro romaanile „Peipsi“ ilmus 1956. aastal ajakirjas Books Abroad.

¹² Vt. A. Sakova. Reading Estonian Literature through a German Lens. How Ivar Ivask Became a World-Renowned Literary Scholar. – Methis 2018, nr. 21/22, lk. 152.

¹³ Vaba Eesti oli aastail 1948–1964 Rootsis ilmunud väljaanne, mille asutas Rootsis tegutsenud Radikaaldemokraatlik Koondis ja millele tegi aktiivselt kaastööd ka Ivask.

¹⁴ Harri Kiisk (1922–2000), Rootsis elanud ajakirjanik ja muusikaarvustaja.

¹⁵ I. Ivask B. Kangrole 19. detsembril 1957. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 33.

¹⁶ S. Olesk. Ivar Ivaski päevikud. Saateks ja selgituseks. – I. Ivask. Olla need, kes me oleme. Katkeid päevikutest aastatel 1964–1992. Valinud ja kommenteerinud S. Olesk. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2007, lk 6.

¹⁷ I. Ivask. Must kaustik. Päevikud 1964–1966. – EKM EKLA, f. 409, m. 27: 2, l. 86. Ivaski sõnul oli kokkupuude Soomega otsustav tema kujunemisel eestikeelseks luuletajaks, samuti sai Soomest üks tema luule põhiteemasid (I. Ivask. Mõtteid oma loomingust. – Tulimuld 1986, nr. 3, lk. 134).

¹⁸ Ivaski suurest huvist oma suguvõsa vastu on kirjutanud Marin Laak (vt. M. Laak. Globaalne Ivar Ivask ja Eesti. – Tuna 2018, nr. 4, lk. 124). Ka 12. juunil Kangrole kirjutatud kirjas võtab Ivask selle teema jutuks (I. Ivask B. Kangrole 12. juunil 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 51).

¹⁹ Kangro jaoks jäi elu lõpuni oluliseks side kodukohaga Võrumaal, mille maastikud ja inimesed kajastuvad ka tema loomingus; Ivaskile oli sümbolise tähendusega isapoolsete vanavanemate kodu Rõngus, kus ta veetis oma lapsepõlve suved. Mari Tärvas sõnul oli Rõngu Ivaski jaoks „koht, mis sidus omavahel kõik teised paigad, mis tal tuli hilisematel rännuaastatel endale koduseks teha“ (M. Tärvas. Ivar Ivaski personaalbibliograafia. Tallinn: Keel ja Kirjandus, 1997, lk. 11).

Ivar Ivask ja Bernard Kangro 12. juunil 1979. aastal Lundis. EKM EKLA, f. 406, m. 36 2

paguluses viibimises pigem võimaluse kui puuduse nägemine ja sarnane arusaam suhtlemisest „reaalse Eestiga“. 1969. aastal Ants Orasele adresseeritud kirjas tõdeb Ivask: „On kurb tõde, et pagulasi keegi ja kuskil eriti ei salli. Üks maa ja tema rahvas aga on realiteedid, mis ikkagi mõjuvad. Ka maad, mis on okupeerit ja võõra ideoloogia kammitsais. Selle reaalse Eestiga meie pole küllalt opereerind – ei meie noorte ega välismaalaste juures. Mulle tundub see ränga taktilise veana.“²⁰ Ivaski vaadet jagas ka Kangro, kes mõistis väga hästi „reaalse“ Eestiga opereerimise hädavajalikkust, suheldes algusest peale kodumaalt Rootsi pääsenud eestlastega ning olles kirjavahetuses paljude kodumaale jäänud kirjanike, kirjandusuurijate ja kultuuriinimestega, ilma et ta ennast selle kaudu poliitiliselt positsioneerida oleks soovinud.

Käesolevas publikatsioonis on avaldamiseks valitud Ivaski ja Kangro kirjad 1959. aasta esimesest poolest, mil Ivaskil tekkis mõte koostada Kangro 50 aasta juubeliks tema luuletuste valikku. Ilmselt oli selle ajendiks rahulolematu Arvo Mäe koostatud antoloogiaga „Eesti lüürika. Valimik Kr. J. Petersonist tänapäevani“ (I ja II), milles Kangro luule valik oli Ivaski meelest „üks kõige vähem rahuldavaid antoloogias“.²¹ Peamisteks teemadeks selle perioodi kirjades on Ivaski võimalik kaastöö Tulumullale (artiklid, arvustused, tõlked ja luule), valikku koostamisega seotud küsimused, raamatute saatmine ja tähelepanekud Kangro loomingust. Näiteks ei pea Ivask kuigi õnnestunuks Kangro Tartu-romaanide tsükli avateost „Jäälätted“, mis tema meelest kannatab väsimuse ja inspiratsiooni puuduse all. Lisaks mainitud teemadele vahetavad Ivask ja Kangro kirjades mõtteid oma kirjanduslike eelistuste ja eesti kirjanduskaanoni üle: kui Ivaski silmis on selle vaieldamatuks ja pühaks keskmeks Marie Under,²² siis Kangro näib vaikimisi eelistavat oma

²⁰ Akadeemia kirjades. Ants Orase ja Ivar Ivaski kirjavahetus 1957–1981. Koostanud ja kommenteerinud S. Olesk, toimetanud K. Pruul. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997, lk 319.

²¹ I. Ivask. Eesti lüürika bilanss sajandi keskel. – Tulumuld 1959, nr. 3, lk. 189.

²² Lisaks Ivaskile ja Artur Adsonile tõstis Underi tähtsust eesti kirjanduskaanoni esile ka Ivar Grünthal (S. Olesk. Kaks rahvusvahelist eestlast Ameerikas. – Akadeemia kirjades. Ants Orase ja Ivar Ivaski kirjavahetus 1957–1981. Koostanud ja kommenteerinud S. Olesk, toimetanud K. Pruul. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997, lk. 19). Samas tunnistab Ivask aprillis 1964 Kangrole: „Liiv tähendab mulle vist enam kui keegi teine meie luuletajatest, kuigi ma austan ja armastan neist terve rea (nagu tead). Aga puht isiklikult, irratsionaalselt on Liiv kõige lähedasem.“ – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 102.

õpetajat Gustav Suitsu, kelle rolli rõhutasid ka Arvo Mägi ja Kalju Lepik, arbujaist tõstab aga Kangro pjedestaalile Betti Alveri,²³ samal ajal kui Ivask eelistab Uku Masingut.²⁴ Eriarvamuste põhjustena toob Kangro välja enda ja Ivaski ealise erinevuse ning kummagi isiklikud seosed kõnealuste kirjanikega.

Huvitav on seegi, et Kangro eristab oma kirjas kirjandusliku inspiratsiooniga autoreid, kelle looming võrsub „kirjutatud“ elust, ja spontaanse inspiratsiooniga autoreid.²⁵ Esimeste hulka arvab ta kõhklusteta Underi ja Talviku, viimaste hulka aga vaikimisi iseenda, vastandudes seeläbi teistele arbujatele. Seda erinevust toonitab Kangro ka ühes hilisemas kirjas, kui meenutab oma sõjaeelse luule retseptiooni: „Ka oli lõunaeeaslase nägu, mis ikka on ka loodusluuletuste elutunde taga, võõras kammisseplikule kallakule. Nende luuleideaal oli teine, hoolimata paljust ühisest.“²⁶ Ivask vastab Kangrole tasakaalukalt, avaldades siiski arvamust, et „on ohtlik teha vahet elulähedaste ja kirjanduslike poeetide vahel, sest kõik tõelised luuletajad ammutavad oma inspiratsiooni elust ja kirjandusest“.²⁷ Ilmselt tundis Ivask end Kangro küsimuse tõttu endast kui arbujast veidi puudutatuna, kuna ei pidanud ennast kirjandusliku inspiratsiooniga autoriks, vaid pigem „maagiliste“ arbujatega – Liivi, Underi, Masingu ja Kangroga – sarnanevaks loojaks.

Eesteilistest erimeelsustest hoolimata rõhutab Ivask Kangro valikkogu koostamise vajadust, et välja selgitada Kangro luule paremik ja see kaanonisse kinnistada: „Sinu luuletuste valimik on väga tähtis ja peaks tingimata 1960. a. Sinu juubeliks ilmuma, esinduslik valimik Su kümnest kogust ja veel raamatu kujul ilmumata 11. kogust. Sinu luule on Sinu elutöö puhtaim ja haaravaim saavutus. Su luule on oma koht meie lüürikas, mis vääriks täpemat valgustamist selle seostes rahvalaalu, Liivi, Enno, Underi ja teiste arbujatega.“²⁸ Samas esitab Ivask Kangrole valikkogu koostamisel ka oma tingimused: „Nõuaksin aga üht: täielikku vabadust valikus ja ka eessõna kriitilises sõnastuses: ma ei taha kirjutada ei oodi ega epigrammi, vaid kriitiliselt tasakaalustavat ülevaadet Sinu saavutusest.“²⁹ Esialgu on Kangro Ivaski idee suhtes skeptiline, küsides: „Ei tea, kas maksab, kas on seda kellelgi vaja? Las teised annavad omi parem!“³⁰ Ent juba järgmises kirjas annab Kangro Ivaskile valiku tegemiseks tänuliku nõusoleku: „Suur tänu Sulle mõtte eest seda koostada ja eessõnaga varustada! Olin küll nagu selle vastu, kuid Su kiri sisaldab siiski nii palju veenvat jõudu, et olen nõus. Tee ära!“³¹

Ivask asubki hoolikalt Kangro luuletusi läbi töötama ja annab juba mai lõpus Kangrole teada, et on tema viiest esimesest kogust 90 luuletust välja valinud. Ühtlasi sõnastab ta selles kirjas Kangro luule essentsi: „Näen Sind põhiliselt romantilise luuletajana ja see tähendab nooruse vitaalsuse luuletajana. See vitaalsus on leidnud jäädava vormi Su esimeses viies luulekogus, mis toodangu kolmeks peateemaks on: loodus, armastus, rahva minevik.“³² Siiski tugineb Ivask eessõnas Kangro valikkogule, mis sai Ivaski ettepanekul pealkirjaks „Ajatu mälestus“ (1960), ka Kangro arvamusele oma luule kohast teiste arbujate lüürika hulgas, kui ta kirjutab: „Võrreldes teiste juhtivate „arbujatega“ on Kangro vähem intellektuaalse ja kosmopoliitse orientatsiooniga, romantilisem, lüürilisem ja sügavamini juurdunud oma sünnikoha maastikus.“³³ Niisiis hindab Ivask enim seda osa Kangro luulest, mis on tema meelest kõige eestipärasem, maalähedasem ja ehedam – teisisõnu arbujalikum selle sõna otseses tähenduses. Kangro arbujalike luuletuste ühendava faktorina toob Ivask esile Lõuna-Eesti maastiku ja selle iseäraliku vaimumaailma.³⁴ Ometi näib Ivaski valik

²³ B. Kangro I. Ivaskile 18. märtsil 1960. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 24.

²⁴ 1959. aastal ilmus Vaba Eesti kirjastuselt Masingu luulekogu „Neemed vihmade lahte“, mille eessõna „Uku Masingu nägemuslik luule“ kirjutas Ivask.

²⁵ Ivask seevastu on oma päevikus vahet teinud mina- ja sina-luuletajate vahel: Ivaski sõnul paisub viimaste luule „tihti kahekõneks, hoidub monoloogist“. Sina-luuletaja on Ivaski arvates August Sang. – EKM EKLA, f. 409, m 27: 2, l. 133.

²⁶ B. Kangro I. Ivaskile 6. juunil 1959. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 14.

²⁷ I. Ivask B. Kangrole 19. veebruaril 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 44.

²⁸ I. Ivask B. Kangrole 2. mail 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 18.

²⁹ I. Ivask B. Kangrole 2. mail 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 18.

³⁰ B. Kangro I. Ivaskile 28. aprillil 1959. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 12.

³¹ B. Kangro I. Ivaskile 20. mail 1959. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 13.

³² I. Ivask B. Kangrole 31. mail 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 48.

³³ I. Ivask. Bernard Kangro – ajatu mälestuse luuletaja. – B. Kangro. Ajatu mälestus. Sada luuletust 1935–1946. Valinud I. Ivask. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1960, lk. 17.

³⁴ I. Ivask B. Kangrole 12. juunil 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 51.

ka mõneti jäik, sundides küsima, mis ikkagi andis põhjust mööda vaadata Kangro järgnevates kogudes – „Seitsmes öös“ (1947), „Tulease“ (1949), „Veebruar“ (1951), „Eikellegi maa“ (1952) ja „Suvihari“ (1955) – sisalduvast luulest, milles tuli uue teemana esile maapagu ja milles Kangro sõnastas esteetiliselt veenvalt pagulaseks olemise kogemuse, mis kõnetas väga paljusid kodumaast eemal viibivaid lugejaid.

Tagantjärele võib väita, et Ivaski idee koostada Kangro valikkogu oli kirjanduslooliselt tähenduslik eelkõige Ivaski pika ja põhjaliku eessõna tõttu, mis on Kangro luule esimene eestikeelne tervikkäsitlus. Artiklis „Mõtteid eesti kirjanduskriitika ülesannetest“ osutas Ivask Kangro „maagilise“ loodusluule liigitamise vajadusele Euroopa uusimas lüürikas, mainides Jules Supervielle'i, Oskar Loerke, Wilhelm Lehmanni, Dylan Thomase ja Giuseppe Ungaretti nimesid.³⁵ „Ajatu mälestuse“ eessõnas kõrvutab Ivask Kangro loodusluulet kahe saksa luuletaja loominguga. Ivask nimelt leiab, et Kangro enne Teist maailmasõda valminud loodusluule sarnaneb nii maailmavaatelt kui ka stiililt kõige rohkem saksa luuletajate Oskar Loerke (1884–1941) ja Wilhelm Lehmanni (1882–1968) loominguga,³⁶ kelle kuulsaks eelkäijaks oli poetess Anette von Droste-Hülshoff (1797–1848).³⁷ 1970. aastal avaldas Ivask Tulimullas Kangro luulest veel ühe pikema käsitluse – „Maa sümboolika Bernard Kangro luules“ –, milles ta küsib: „Enne kui aga nimetame Kangrot tüüpiliselt „eestiliseks“ luuletajaks just selle maasümbolika tõttu, heidame ruttu pilgu meie balti naaberkirjandustesse. Võib-olla on see tugev kiindumus oma maasse iseloomulik balti ja isegi Ida-Euroopa talupojakultuuridele?“³⁸ Osutades Kangro ja leedu pagulaspoeedi Kazys Bradūnase luule temaatilisele sarnasusele, annab Ivask mõista, et Kangro ei ole oma luulelaadi poolest kuidagi ainulaadne, samal ajal aga väärib tähelepanu, et Ivask hindab Kangro esimesi ja viimaseid luulekogusid surematuks, millest peaks Ivaski sõnul piisama „meie või ükskõik millise teise maa laulikule“.³⁹

Kahe eesti suurmehe kirjavahetuses sündinud ja arenenud pika dialoogi aluseks oli usaldus ja sõprus, mida Ivask mõistis kui inimsuse üht avaldumisviisi armastuse ja austuse kõrval.⁴⁰ Kangro hindas kõrgelt Ivaski tegevust kirjandusteadlase ja luuletajana, andes välja kõik tema eestikeelsed luulekogud⁴¹ – „Tähtede tähendus“ (1964), „Päev astub kukesammul“ (1966), „Ajaloos aiad“ (1970), „Oktoober Oklahomas“ (1973), „Verikivi“ (1976), „Tänu sõnu“ (1987) –, Ivask omakorda imetles Kangrot kui poeti, kelle luules nägi peegelduvat seda Eestit, mis tekitas nostalgiat temas endaski, kuid mille väljendamiseni jõudis ta alles 1981. aastal ilmunud autobiograafilises poeemis „Verandaraamat“. Veranda kui poemi keskne kujund tähistab nii luuletajale lapsepõlvest mällu sööbinud ruumi, mida ta peab oma õigeks sünnikohaks, kui ka kogu elu südames kaasas kantud valgust: „Nii nagu salalatern südames, / veranda valgustas mu eluteed.“⁴² Kahtlemata sillutas Ivaski saamisele eestikeelseks luuletajaks – lisaks Underile ja Grünthalile – teed ka suhtlemine Kangroga, kes 9. septembril 1959. aastal Ivaskile kirjutab: „Lõpmata hea meel, et oled seal ja töötad ja kirjutad.“⁴³ Ivask vastab Kangrole 14. septembril: „Säärane tänu teise olemise eest on see kõige puhtam, sügavam tänu, mida saan kujutella.“⁴⁴ Ivaski ja Kangro kirjavahetus katkes 1992. aasta sügisel, mil Ivask oma viimases elukohas keldi- ja ingliskeelsel Iirimaal suri.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Kirjandusmuuseumi projekt „Suhetepõhisus elulookirjutuses ja kirjanduskultuuris: arhiivi perspektiiv“ (EKM 8-2/20/1) ning Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus).

³⁵ I. Ivask. Mõtteid eesti kirjanduskriitika ülesannetest. – Tulimuld 1951, nr. 4, lk. 259.

³⁶ 2. mail Kangrole saadetud kirjas nimetab Ivask ka ameerika luuletajat Robert Lee Frosti. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 47.

³⁷ I. Ivask. Bernard Kangro – ajatu mälestuse luuletaja, lk. 17.

³⁸ I. Ivask. Maa sümboolika Bernard Kangro luules. – I. Ivask. Tähtede tähendust tunda. Koostanud J. Talvet. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk. 138.

³⁹ Samas, lk. 140.

⁴⁰ I. Ivask. Must kaustik. Päevikud 1964–1966. – EKM EKLA, f. 409, m. 27: 2, l. 4–5.

⁴¹ Ivask alustas luuletamist saksa keeles, debüteerides 1945. aastal koguga „Seelenwege. Aus ersten Gedichten“, mis ilmus Ivar Ivarseni nime all. Ivask otsustas trüki hävitada.

⁴² I. Ivask. Verandaraamat. Poem. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1981, lk. 21.

⁴³ B. Kangro I. Ivaskile 9. septembril 1959. – EKM EKLA, f. 409, m. 10: 1, l. 18.

⁴⁴ I. Ivask B. Kangrole 14. septembril 1959. – EKM EKLA, f. 310, m. 61: 1, l. 39.

Ivar Ivaski ja Bernard Kangro kirjavahetus

1. Ivask Kangrole

Northfieldis 27. jaanuaril 1959

Armas sõber Bernard!

Las ma kõigepealt tänan südamest Su viimase romaani⁴⁵ saatmise eest: lugesin seda ühel pühapäeval läbi. Kõige viimisteldum ja ka hoogsam tundus kohe esimene päätükk: auditooriumi õhkkond ja Suitsu omapära on haruldaselt veenvalt õnnestunud. Samuti mõned kohvikus koostumised. Ja siis maaelu kirjeldused muidugi meeldisid, nad on Sinu vana „forte“, kaasaarvatud vana Jairuse⁴⁶ tark-kelmikas portree. Tunnetan ka Sinu armastust Tartu vastu, kuid romaani peategevuse pung ei pääse kunagi päriselt õitsele: mul on raske suuremat huvi tunda tegevuse käigu vastu ja lõpu „lahendus“ ei virguta samuti. Inspiratsioon lööb küll siin-säääl lõkkele (eelpool mainit kohtades), aga üldmulje jääb vähemalt minutaolisele lugejale teatavast väsimusest ja just inspiratsiooni puudusest, mille üle ei aita ka autori enda lülitamine tegevusse. Tõesti, see oleks võinud olla meie Tartu-romaan, kuid pole ikkagi: Sina pead sellega veel katsetama, sest kes teine kui mitte Sina saaks seda kirjutada? Kallis poet, andesta sõbralikult mu otsekohesust, kuid mul on võimatu ajalehemehe moodi kiitust jagada, kui mu süüme seda ei luba. Loodan, et Sa seda mõistad ja pahaks ei pane.

Täna siis tuli Sinu tore kiri, mis lubas mulle saata Lepiku, Gailiti ja ka Sinu teenekat raamatute bibliograafiat (pane kõiges neljas keeles teele – kui aga võimalik). Tänan juba ette selle kingi eest. Jään samuti ootama ilmuva antoloogia teist köidet.⁴⁷ Arvustan siis – Sinu soovi kohaselt – tervet antoloogiat „Tulimulla“ veergudel.⁴⁸ Tahan Sind siiski hoiatada, sest kavatsen arvustust õige põhjalikult pikana – nii ulatuslik antoloogia pole ju meil veel ilmunudki. See on suurteos, mille juures maksab pikemalt peatuda. Ehk pole huvita, kuidas suhtub veidi noorem põlv meie luule saavutusse. Saavutus on kahtlemata nii mitmekülgne ja kõrgetasemeline, et peaks lubama noorematele ka auväärseist autoriteetidest erinevaid seisukohti. Pealegi on minu vaatevinkel ainult ühe kriitiku vaatevinkel A.D. 1959 ja kui ta kutsub esile diskussiooni, miks mitte? See tõendab probleemide vitaalsust. Kui lubatakse antoloogia koostajale väljendada oma kriitilise valikuga oma seisukohta, siis peaks ka arvustaja tohtima oma aktsente välja panna meie luule „sinikanga“ põhimustrisse, eks ole. Ütlen ausalt välja, et minu suurim lahkuminek Mäest⁴⁹ on Suitsu-Underi suhtes. Ka mina ei nõustu Adsoni poliitikaga, kuid sellepärast ma ei kiida kohe Suitsu. Suitsu kultuuriajalooline tähtsus on lõpmata suur õpetajana, kirjandusloolasena, nooreestlasena ja meie luule tõelise rajajana. Kes sõandaks alahinnata „Elu tule“⁵⁰ pöörangulist tähtsust (nagu Under ütleb: „õige sõna õigel ajal“); kindlasti on „Tuulemaa“⁵¹ meie esimene läbikomponeerit luulekogu; Suitsu murdeluuletused lähevad otse südamesse; „Lapse sünd“⁵² on väike rahvaluuleline šedööver; umbes nelikümmend luuletust jäävad meie luule põhivarasse – nõustun

⁴⁵ Kangro Tartu-romaanide tsükli avateos „Jäälätted“, mis ilmus 1958. aastal.

⁴⁶ Tegelane „Jäälätetest“.

⁴⁷ Ivask peab silmas Arvo Mäe koostatud ja palju poleemikat tekitanud antoloogiat „Eesti lüürika. Valimik Kr. J. Petersonist tänapäevani. I köide“, mis ilmus 1958. aastal, teine köide tuli välja aasta hiljem.

⁴⁸ Ivaski arvustus „Eesti lüürika bilanss sajandi keskel“ ilmus Tulimuld 1959, nr. 3.

⁴⁹ Arvo Mägi (1913–2004), kirjanik ja ajakirjanik, aastast 1944 elas Rootsis.

⁵⁰ Gustav Suitsu esikkogu „Elu tuli. Laulud 1900–1904“ ilmus 1905. aastal Helsingis.

⁵¹ Suitsu luulekogu, mis ilmus 1913. aastal.

⁵² Suitsu ballaad „Lapse sünd. Uusi keeli vanal kandlel“ ilmus 1922. aastal.

kõige sellega. Niipalju on aga ka ajaga tuhmivat ajaluulet Suitsu loomingus, ta põhiline hoiak on kibestunud mehe oma, täis sapisust ja väiklast arveteõiendamist; leidub ka paberilisi sümbolistliku luule kajastusi, mis on kaotand oma värskuse. Suitsu on ülepakutud antoloogias,⁵³ aga Under ei mahugi õieti ühtegi antoloogiasse. Mõned arvustajad (kaasaarvatud Mägi) kurtsid, et „Südamiku“ 100 luuletust ei esinda rahuldavalt Underi mitmekihilist luulerikkust, ja ma saan ainult nendega nõustuda. Mis on lühidalt Suitsu ja Underi vahe? Suits on väga intelligentne, sügavalt koolitet vaim ja kahtlemata suur talent luules, kuid Under on geenius. Arvan, et Underi spontaanne inspiratsioon mõjub sama värskena ka meie sajandi lõpus, kuna Suitsu (aja)luule tuhmub ajaga. Ja veel midagi muud: Mägi kiidab Suitsu keerukust, kuid läheb mööda „Kivi südamest“,⁵⁴ millel on kosmilist avarust ja ka metafüüsulist sügavust (mis mõlemad puuduvad Suitsul), ja tõstab selle asemel esile „Häält varjust“⁵⁵ ja ka ballaade. Aga nii on tihti geenistega, kes on nagu mägestikud: näeme ainult üht perspektiivi korruga, kiidame seda eriti ja peame seda terveks mäeks. Pealegi kui oled harjunud ühes kirjanduses käsitlema suuremaid ja vähemaid talente, ei taha nagu enam uskudagi, et võiks ilmuda kõiki meie mõõdupuid transtsendeeriv geenius. Harva on kohe nähtud geeniusi, alati on kaasaeg eelistanud „bestsellereid“ ja eliit – poeetika professoreid. Aga kas ongi asi nii hull meie juures? Kas Sa ei nõustuks minuga, et meie rahvas on vaistuliselt Underile pühendanud sama koha nagu Tammsaarele, Wiiraltile ja Tubinale nende aladel? Miks siis kolm valikkogu ja kaks „Kog. teoseid“? Tihti rahvas küll näeb ainult „Siuru printsessi“ või „Mureliku suuga“⁵⁶ rahvaluule väljendajat Underis, aga mis siis sellest – suund on õige ja sellega nõustuvad ka paljud meie kriitikud. Küllap mindki siunatakse „sלאaviliseks“, kui julgen nõnda arvata Underist, sest juhuslikult ühtub minu arvamus Ranniti⁵⁷ omaga (kuigi mina tõestaksin oma seisukohta palju üksikasjalikumalt ja vähem üldsõnaliselt!). Miks ma kõigest sellest Sulle üldse kirjutan? Nägin ju Adsonite juures Sinu ilusat telegrammi Underi juubeli puhul, mis ütleb palju napsõnalisemalt seda, mida minagi arvan!

Muidugi leidub Underi kõrval ka teisi minu „kepphobuseid“, näit. Uku Masing, kelle sean kohe Suitsu ja Talviku kõrvale ja üle – horribile dictu – Visnapuugi... Nagu näed, minu arvustus tuleb õige põhjalik ja Sul on veel aega sellest taganeda ilma erilise põhjuseta kui ehk sellega, et olen liig isiklik (kuid seda on kõik tõeline kriitika – oleneb muidugi kõik isiksusest)! Antoloogia ilmumist tervitan muidugi mõlema käega ja võtan ka oma mütsi ära Arvo Mäe eest, sest see võtab mehe julgust säärast valikut teha. Minu kriitika käib kaanonile ja asja kohta, mitte isiku või kirjastuse kohta (nagu peaksid, mind tundes, juba teadma).

Saan vägagi hästi aru Sinu soovist, avaldada Pasternaki esseed nii vara kui võimalik. Seda tahaksin minagi. Katsun seda valmis saada – ütleme – 15. veebruariks ja sellega saaks ta veel esimesse numbrisse. Halvemal juhul peab ta jääma teiseks numbriks, kuid selleks seda kindlamini. Katsun aga varem lõpetada. (Pean loengut veebruari lõpul Minneapoliselätlastele eesti pagulaskultuurist, kus teen ka kõvasti propagandat EKK'le,⁵⁸ mis on ainulaadne ettevõte; märtsikuul kõnelen säälssetele kaasmaalastele Endel Kuigi⁵⁹ õhutamisel; aprillis kõnelen ameeriklastele Underist siinses kolledžis...)

Kuidas on „Reheahju“⁶⁰ ärakirja valmistamisega? Südamlikke tervitusi majast majja!

Sinu va' kriitik Ivar

⁵³ Mägi valis antoloogiasse kõige rohkem luuletusi (68) Suitsult.

⁵⁴ Underi luulekogu „Kivi südamest“ ilmus 1935. aastal.

⁵⁵ Underi 1927. aastal ilmunud luulekogu.

⁵⁶ Underi 1942. aastal ilmunud luulekogu.

⁵⁷ Aleksis Rannit (snd. Aleksei Dolgušev, 1914–1985), kunstiteadlane ja kirjanik, aastast 1953 elas USA-s.

⁵⁸ Eesti Kirjanike Kooperatiiv (EKK) alustas tegevust 1950. aastal ja oli suurim eesti kirjastus eksililis.

⁵⁹ Endel Kuik (1912–1976), Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides (ERKÜ) Esinduskogu liige.

⁶⁰ Kangro kolmas, 1939. aastal ilmunud luulekogu.

2. Kangro Ivaskile

Lund, 5/2 59

Kallis sõber!

Suur tänu pika ning siira kirja eest! Ei, pole minu mood pahaks panna muljete avaldamist, eriti kui see tuleb otsekohele. Kriitilised märkused on alati siiramad, kiitus – teame ise, et selles on sageli ka midagi muud kui otsest muljet. Muret tegi Sinu muljes siiski see, et Sulle ei ilmnud selgelt teose peamõte, mis on sündmustikus. Ma ei mõtle mitte seda, et Asse⁶¹ kujutab ühte nähet meie maa hariduseindlejate arengus, see on mittemidagitegijate triivimine tühjuse ja tõusikluse poole, mis vahel lõppes nii, nagu ta sümboliseeris võttes romaanis lõppes (tolle kuju jaoks pole mul puudunud isegi tegelik eeskuju, mis muidugi midagi ei ütle õnnestumise kohta). Selle nähtega Sa oled vaevalt tuttav. Mõtlen selle üldnimilikumat poolt. Ka Villi Oona⁶² kuju on teatavas mõttes sümbolne – negatiivse filosoofia ja tulutu enesevaatluse pankrot. Ühe erinevatest inimestest koosneva kollektiivi sünd ja selle areng (kas või sõiduks jõge mööda eemale) on selle teine teema... Aga nojah, palju mõtet sellest kirjutada pole. Mõlemad teemad on isiklikult läbi tuntud ja – kuigi hoopis teisel kujul – kaua teadvuses olnud. Aine esitamine säärases kompositsioonis, mille eeskuju mul kuskil pole olnud – mitmepinnaline, ka isikute suhtes – on olnud kirjutamisel meeldivaks vahelduseks. Andre Gide⁶³ – kunagine noorusearmastus tuli uuesti meelde.

Olen sellest raamatust nii angasheeritud olnud, et ma pole ligi poolteise kuu jooksul veel lahti saanud selle tegelastest. Nii pole iialgi juhtunud. Enne kui kirjutama hakkasin veidi uuest osast, siis sain lahti. Uut ei ole mõtet ju kirjutada. See oleks kujutanud veidi teistsugust naisetüüpi, millele reaktsioonid oleksid olnud teistsugused, aga siiski... Ja, ma pole vist praegugi veel vaba!

Lepik, Suits-Elson ja Gailit läksid teele, ka 4 väljaannet bibliograafiat. Neist on saksa ja ingliskeelsed õieti parandatud trükid. Antoloogia on peaaegu trükitud ja saab kätte veebruari lõpul. Naine teeb „Reheahju“ ja see läheb ka varsti teele. Selgus, et pean Stockholmi minema Vabariigi aastapäeva kõnet pidama, olen siis seal nädalapäevad, see annab veidi viivitust. Ka pole võimatu, et vähendame Tulimulla numbrite arvu aastas, suurendame mahtu. Nii võib veidi hiljem ilmuda. Täna ette! Nii passiks: Pasternak nr. 1, antoloogia arvustus nr. 2. Arvustus on täiesti vaba muidugi, kirjuta täiesti nii nagu tunned. Ma ei jaga täiesti Su väärtusastmestikku, õieti mitte väärtusastmestikku, vaid tundmusastmestikku. Arvan, et hinnangud on ka ea, s. t. arvustaja eluea küsimus. Teiseks arvustaja enese assotsiatsioonid. Sa imestad, kui väidan, et kirjandusliku, mitte otseselt spontaanse inspiratsiooniga autorid on Under, Talvik, arvatavasti ka Masing. Nende luule ei võrsu mitte niipalju elust kui kirjutatud elust, ühest illusioonist. Kas Sa pole seda märganud? Kas Sa pole märganud arbujuate koolkonna vanema falangi (ühtlasi selle esiletõstja Orase) teatud suunda? Kas Sa ise pole ka mitte arbuja? See kõik ei puutu väärtusastestikku ei Underi ega kellegi teise suhtes. See on see, et me ei tohi teistest laadidest mööduda.

Tervitades Su peret ja Sind
Bernard

3. Ivask Kangrole

Northfieldis 19. veebruaril 1959

Kulla sõber!

Suur aitäh Sinu viimase pika kirja eest. Mul on palju ütelda nii Sinu romaani kui ka „arbujuate“ üle. Ütlen aga juba siin ja kohe, et mina küll arbuja pole. Just sellepärast ma ei hinda nii kõrgelt

⁶¹ Teglane Kangro Tartu-romaanide tsüklist.

⁶² Teglane Kangro Tartu-romaanide tsüklist.

⁶³ André Gide (1869–1951), prantsuse kirjanik, Nobeli preemia laureaat. Kangrot enim mõjutanud teoseks oli tema romaan „Valerahategijad“ (1925).

Suitsu, Alveri ja Tälviku luulet. Mulle isiklikult tähendavad rohkem Liiv, Oks, Under, Masing ja suur osa Sinu luulest. Seesmine tuli põletab Underis ja Masingus kõik „kirjandust“ elavaks elu osaks. Mõistupärasteks klassistsistideks ma neid pidada ei suuda, maagilisteks arbutajateks seevastu küll. Naiivsete, kirjandusest puutumate, elulähedaste, elust endast ammutavate luuletajate olemasolu vaevalt Sina ise usud: Koidula, Liiv, Enno, Adamson, Sööt – isegi nemad pole mingid eeskuju-deta paradiislikud primitiivid meie luules! On ohtlik teha vahet elulähedaste ja kirjanduslike poeetide vahel, sest kõik tõelised luuletajad ammutavad oma inspiratsiooni elust ja kirjandusest. Vahet võib küll teha tundelise kallaku ja mõistusliku kallakuga poeetide vahel ja siis on Under spontaanne ja Suits läbinisti või peagu täelikult ratsionaalne. Või mõtled Sa eluläheduse all tõika, et Suits, Visnapuu ja Lepik kirjutavad ajaluulet? Kirjutan Sulle kõigest sellest veel pikemalt, sest Sinu seisukohad kutsuvad otse esile diskussiooni. Vahepeal ära vaheta mind ära ei Laabani ega Rannitiga, sest olen küll kauem kui kõik teised paguluses viibinud, kuid pole mul armastus oma kodumaa ja üldse elu vastu euroopa kirjandusega tegeldes kahanend. (Kui see oleks teisiti, siis ma poleks sõitnud möödunud suvel Soomemaale, vaid hoopis Pariisi...)

Kirjutusmasina lint on tagumisest kulund ja ma olen iga vaba hetke jaanuarist saadik kulutand selle essee kirjutamiseks: siiski saadan Sulle täna ainult kirjutuse esimese osa, kaheksa lehekülge, mis käsitlevad üldiselt romaani, vene kirjanduse traditsiooni ja Pasternaki elu ja varemata loomingut. See on tähtis meie lugejatele, kellele pole Pasternak kunagi veel põhjalikult esitatud luuletajana ja ta on minu meelest palju tervislikum luulefenomeen kui näiteks Blok, Jessenin või Majakovski, keda meil hästi tuntakse. Praegu ei saa kodumaalgi midagi mõistlikku tema kohta avaldada. Meil on aga vabadus seda teha, meil on võimalik tunnustavalt suhtuda tõeliselt suurtesse saavutustesse – tulgu nad kasvõi meile vaenulikust Venemaast. Pagulasajakirjus on vähe käsitletud vene kirjandust ja seda arusaadavalt põhjusil. Siiski peame olema informeeritud nii hästi vene kui ka saksa kultuurist, kuigi meie umbusaldus nende rahvaste vastu vist kunagi päriselt ei kao. Olgem eurooplased moto ei tähenda ju ainult inglise ja prantsuse kirjandusega tutvumist, eks ole!

Loodan, et mul pole liiga palju trükivigu ära kirjas. Pasternaki proosa tõlked olid väga raske töö, sest tema on suur stilist ja kõik ilmunud tõlked on enam-vähem lohakad, katsuvad tema stiili „parandada“. Palun ära muuda nende tähendust, ainult võimalikke anglitsisme või muid keelevigu.

See on üks minu põhjalikumaid töid, sest Pasternak on olnud juba kaua minu suur armastus (Underi ja Guilléni kõrval). Olen andnud sünteesi tähtsamaist kriitilisist seisukohtadest ja samal ajal lisanud palju omaenda tähelepanekuid. Tahan seda hiljem tõlkida inglise ja saksa keelde, aga kõige enne saab seda „Tulimuld“.

Teine osa tuleb sama pikk kui esimene, s. o. 8 lehekülge ja analüüsib täpsemalt romaani keerukat kompositsiooni ja mõttestikku. Teine osa on mul juba visandis valmis ja jõuab Sinu kätte nädala pärast. Kui saad oodata, siis oota ja pane kõik ühte numbrisse. Kui on kiiret, siis pane esimene osa sisse, sest ta on omal viisil lõpetet.

Kas saatsid mulle juba „Reisiraamatut“? Täna tuli ainult „Tulimuld“ No. 6 postiga, mida ma pole veel saanud lugeda. Ja veel üks suur palve: tahaksin tingimata äratrükke Pasternaki esseest. Tegid neid kord Orasele ja ka mulle läheks neid sel korral hädasti vaja (umbes 35 tükki). Loodan, et oled rahul mu kaastõega ja kirjutad kohe niipea kui saad kätte seda ära kirja (see ongi mu ainuke parandatud...).

Muide olen samuti kätte saand eesti pagulasraamatute bibliograafiaid: palju tänu. Südamlikke tervise majast majja ja tänu ette Su usinale abikaasale valmiva „Reheahju“ ära kirja eest!

Sinu Ivar

P.S. Fotot mul pole praegu käepärast, katsun tulevas kirjas saata.

⁶⁴ Ilmselt peab Ivask silmas kogumikku „Üle maa ja mere. Matkakirju kaheksalt autorilt“, mis ilmus 1958. aastal Eesti Kirjanike Kooperatiivi kirjastatuna.

4. Ivask Kangrole

Rongil Chicagosse, 27. 2. 59

Kulla söber!

Olen teel ühele keeleõpetajate kongressile ja sel põhjusel ei saa Sulle Pasternaki lõpposa saata: pane aga esimene osa järgmisesse numbrisse!⁶⁵ Olen vahepeal saanud lugeda Pasternaki teist autobiograafiat, millest näen, et P. oli Marburgis hoopis 1912. aastal ja mitte a. 1914 nagu oletasin oma kirjutises. Mu teooria, et Eliot ja P. olid ehk samas auditooriumis, osutub valeks. Juhul kui pole veel liiga hilja, paranda palun mu lauset sulgudes: jättes sisse ainult informatsiooni, et Eliot ja Ortega on samuti tolles üliloolis õppinud. Kahjuks juhtus see viga, sest pole kerge saada täpseid eluloolisi andmeid vene kirjanikest.

Suur tänu „Leegitseva südame“⁶⁶ ja Lepiku uue kogu eest;⁶⁷ jään siis „Reisiraamatut“ ootama. Pärale jõudis ka Su abikaasa armsas ärakirjas „Reheahi“⁶⁸ mis mind on sügavalt haaranud. Ka Su romaani näen uues valguses, kui mõtlen sellele Tartu elu satiirina. Kuid sellest kõigest teine kord pikemalt! Kõige parimat,

Sinu Ivar

P.S. Saadan soovit fotot esmaspäeval.

5. Kangro Ivaskile

Lund, 7/3 59

Kallis Ivar!

Praegu parajasti laupäeva õhtu ja kevade kipub siia kätte tulema. Teatavat rahutust, mis eelkevade puhul mind ikka valdab, pole küll veel kohanud. Või ei tulegi seda tänavu? Juba vist paar aastat pole värssi kirjutanud ja praegugi on see minust väga kaugel. Vahel on lisaks kõigele tunne, et seda ei vajagi keegi, ka ma ise mitte ja siis jäägu pealegi. Ehk ongi aeg värsside kirjutamist päriselt lõpetada. Olen nad alati kirjutanud lõbu pärast ja kirjutamine ise on suur nauding ning kestab mõne minuti. Kui need minutid juhtuvad tulema, siis küll, muidu – ei. Üldse olen võidelnud ligi paar kuud selle vastu, et uut romaani alustada. Mõistus ütleb ei, tunne kuidagi jaatab. Nüüd näib küll, et mõistus jääb peale.

„Jäälätted“ on tekitanud üsna palju elevust mitmes mõttes, isegi vormi pärast (mis on ju üsna ebatavaline nähtus siin meie juures), rääkimata moralistidest, kes arvavad, et sääraseid naisi meie ausa akadeemilise rahva juures ei tohi olla. Ja kui on, siis... Olin nädala eest Stockholmis, käisin seal Vabariigi aastapäeval kõnelemas ja viibisin seal üsna kaua aega, siis sain kuulda mõndagi huvitavat.

Käisin muide ka Adsonite pool ja nägin seal Sinu maja pilte. Tore oli seal olla seekord – Under oli ilusaid võileibu teinud ja Adsonil oli viinagi. Mälk oli kah, istusime mitu head tundi. Viisin neile kaasa esimese antoloogia II köite eksemplari. Saatsin ka hiljem Underile Eestis ilmunud tema raamatu,⁶⁹ ta polnud seda üldse näinud.

Täna läks teele ka Sulle „Lüürika II“. Jõuab ehk sellest kirjutada nr. 2-ses. Ka reisiraamat läks.

Täna Su kahe kirja eest ja Pasternaki artikli eest! See oli põhjalik, tore ja huvitav. Paneme siis pealegi kahte numbrisse, kui arvad. Lasksin ära laduda. Paranduse kandsin sisse, õieti kustutasin tolle soovitud lause jne. Numbrit hakkab nüüd murdma, enam ei saa temaga oodata, mul läks Stockholmis palju aega kaduma. Äratrükke lasen muidugi teha, ütleme 50. Kas aitab? Kui on kahes

⁶⁵ Ivaski artikkel „Boriss Pasternak: revolutsioon ja traditsioon vene kirjanduses“ ilmus Tulimuld 1959, nr. 1.

⁶⁶ August Gailiti 1945. aastal ilmunud romaan.

⁶⁷ Kalju Lepiku kuues luulekogu „Kivimurd“, mis ilmus 1958. aastal.

⁶⁸ Kangro kolmas, 1939. aastal ilmunud luulekogu.

⁶⁹ Underi valikkogu „Valitud luuletused“, mis ilmus 1958. aastal Paul Rummo koostatuna.

numbris, siis tuleb neid eraldi trükkida, muidu saaks kohe rohkem äratõmbeid teha. Vaatan, kuidas paremini saab korraldada.

Loodan, et Sul kongressil läks kenasti ja et oled väsimuse, mis säärased vahel kaasa toovad, ammu unustanud, ja töötad jälle. Jõudu!

Täna nägemiseni ja meie pere poolt palju tänu tervituste eest ja palju-palju vastu!

Nägemiseni!

P.S. Mu „Sinine värv“⁷⁰ pidi läti keeles „Tiltsi“ juures ilmuma. Oled Sa näinud? Mina ei ole.

6. Ivask Kangrole

Northfieldis 20. aprillil 1959

Kulla sõber!

„Leegitsev süda“ ja reisiraamat, ka antoloogia II on mõlemad tänuga käes. Mitu Sinu kirjad on kahjuks veel vastamata: teen seda peatselt. Aeg on kole napiks jäänd viimastel kuudel: andsin kolm suurt loengut, ühe eesti, ühe läti ja ühe inglise keeles. Artiklite tähtaegadega ei jõua enam sammu pidada. Ma lihtsalt ei jõua Sulle kirjutada antoloogia arvustust teiseks „Tulimulla“ numbriks... Anna palun andeks! Kirjutan Sulle hea ja pika essee kolmandale numbrile, sest siis mul on rohkem aega (ülikool on ju varsti läbi)! See arvustus lasub raskelt mu südamel ja ma tahan seda kindlasti teha ja ka hästi teha.

Ootasin päevast päeva uut „Tulimulda“, sest mitmed sõbrad kirjutasid mu Pasternaki essee esimese osa puhul, kuid mina polnud seda veel näinudki. Mul oleks ka olnud kergem teise osa kirja panemisega, kui oleks olnud esimest osa käepärast. Sellepärast lepime kokku: palun saada mulle õhupostiga üht eks-i igast numbrist, kus ilmuks minu kaastööd.

Saadan siinjuures mu Pasternaki-essee teise poole, mis peaks õigeks ajaks Sinuni jõudma. See töö on mulle olnud eriti südamelähedane – see on nii hästi kergendanud kui ka raskendanud kirjutamist! Käsikiri on kirju parandustest ja Sa pead küll veelkord seda masinal ümber lööma, muidu ladujad ei saa vähimatki aru... Mul pole aga endal aega (ja jõudu) seda ise teha: andesta seda ebaviisakust. Kuid küsimus oli, kas saata nii nagu on või siis üldse mitte. Valisin esimese lahenduse. Algus (loodusest) ja lõpp (filosoofiast) vastavad rohkem mu soovidele kui keskmine osa (romaani sisu referaat), mis on veidi liiga pikk ja ehk liiga algeline: aga võib-olla just see meeldib keskmisele lugejale? Igatahes annavad tsitaadid ja tõlgitsusvihjed ka teravamale lugejale midagi mõtlemiseks (nii loodan mina vähemalt). Mul oli rohkem aega esimese osa viimistlemiseks ja ma annan raske südamega seda teist osa käest... Aga kui Sina seda heaks kiidad, siis alistun.

Kuna ma ise korrektoori lugeda ei saa ja tekst on õige keeruline, oleksin lõpmata tänulik, kui teeksid seda minu eest erilise hoolega.

Loodan, et see pikk kaastöö inspireerib kedagi meie lugejatest ja paneb teda tõsiselt mõtlema (eriti teise osa lõpp – kristluse interpretatsioon).

Sinu 50-daks juubeliks peaks EKK välja andma Sinu „Valitud luuletusi“, aga heas valikus ja kriitiliselt hea sisesejuhatusega. Kes võiks seda teha?? See oleks tähtis, väga tähtis!

Palun tee mulle 65 äratrükki mu Pasternaki-kirjutusest.

Ole terve ja tänatud kõige eest! Saada ka paar ekstra eks-i viimasest „Tulimullast“!

Südamlikult tervitades Su peret ja Sind,
Sinu Ivar

P.S. See käsikiri on mu ainus koopia! Palun teata lühidalt selle kättesaamisest!

---

⁷⁰ Kangro 1957. aastal ilmunud romaan, mis ilmus lätikeelses tõlkes 1958. aastal.

7. Kangro Ivaskile

Lund, 28/4 59

Kallis Söber!

Suur tänu kirja ja artikli eest – jõudsid täna siia. Artikkel on huvitav ja põhjalik, üks paremaid, mis meil viimastel aastatel on kirjutatud. Ole terve seda kirjutamast ja saatmast!

Uus Tulimuld (nr. 1) läks Sulle ammu teele mitmes eksemplaris. Kuhu ta võis küll jäänud olla? Saadan homme ühe uue lennupostiga. Küllap aga vanad lähuvad ka kohale, on ehk teel eksinud.

Äratrüki teen kahest numbrist kokku. Kui oled leidnud mõne vea esimesest osast, teata, kus, siis saab äratrükis ära parandada.

Olgu siis nii, et arvustus jääb nr. 3. jaoks, seega vaja augusti lõpus. Tulimulda ilmub 1959. a. kokku neli numbrit, need on siis suuremad.

Hakkab suve poole minema. Mõtlen praegu, et mis suvel teha. Mul on seismas pooleli mitu näidendit,⁷¹ mitu romaanikava, mida võiks alustada. Parem on vist, kui mitte midagi ei tee. Läheme vanasse kohta mere äärde, lapsed juba ootavad. Kõik läheb liiga ruttu mööda, kevade, suvi, sügis... Mitte midagi ei saa ära tehtud.

Kirjutad, et peaks 1960. aastal minu luulevalimiku välja andma. Ei tea, kas maksab, kas on seda kellelgi vaja? Las teised annavad omi parem! Ja kes valiku teeks? Oras? Tema on vahest nii kinni muude asjadega. Ei tea.

Veel kord südamlük tänu ja kõike head Abikaasale ja Sulle!

8. Ivask Kangrole

Northfieldis 2. mail 1959

Armas Bernard!

Sain just Su viimast kirja, mis teatas mu artikli kätte saamisest. Kirjutasin juba hommikul Sulle postkaarti õhupostiga, milles teatasin esimese jao kahest trükiveast – paranda neid küll lubatud äratrükis ja pane samuti väike märkus selle kohta mu jatku lõppu tulevas Tulimulla numbris! Antoloogia arvustusega jõuan juba varem kui augustikuuks valmis.

Luba aga, et siinkohal teen kaks ettepanekut EKK tuleviku raamatukavale. Esiteks oleks hädasti tarvis üheköitelist eesti kaunimate rahvalaulude valimikku, mis võiks olla samas kaustas kui „Eesti lüürika“, ütleme: „Eesti lüürika III: Rahvalaul“. Paguluses pole midagi taolist ilmunud ja selle järgi on vajadus suur nii noorema kui ka vanema põlve lugejail. Soovitaksin väga tõsiselt selle ettepaneku kaalumist! Teine ettepanek on järgmine: meie novell Liivist Uibopuuni on läbilõikes kõrgemal tasemel kui meie romaan, paljud kirjanikud on annud oma parimat just novellis. Neid suuri eesti proosa rikkusi paljudki lugejad ei aimagi! Sellepärast paneksin samuti EKK'le ette kaheköitelise „Eesti novella“ väljaandmise, varustatud põhjaliku ajaloolise uurimusega ja bio-bibliograafiliste andmetega. Ka see antoloogia võiks olla luule antoloogia formaadis. 20 novellisti vääriskid kindlasti esindamist: Liiv, Vilde, Oks, Tuglas, Tassa, Tammsaare, Ast-Rumor, Gailit, Hindrey, Jaik, Jakobson, Kibuvits, Mälk, Kivikas, Morn, VALLAK, Uibopuu, Mägi, Ristikivi, Kolk j. t. Mitte kõik nende novellid on esmaklassilised ja nende novellid on raskesti kättesaadavad. Kas pole see hea mõte? (Kirjutan sellest muide tulevas Manas, väikeses kirjutuses kadunud Peet Vallakut mälestades,⁷² keda pean meie kirjanduse Tšehhoviks – lugesin just äsja tema novellide valiku ja olin sügavalt puudutatud tema maailmakirjanduslikust kunstist, mis aga on samal ajal sama eestipärane kui Tšehhovi kunst on venelik.) Ja kuidas on meie vana lemmikprojekti väljavaated, s. o. ingliskeelse

⁷¹ Kangro näidendite kogumik „Merre vajunud saar“ ilmus 1968. aastal.

⁷² Ivaski artikkel „Peet Vallakut mälestades (1893–1959)“ ilmus Mana 1959, nr. 2.

esseedekoguga meie kirjandusest?? Millal ilmub „Eesti talu“?⁷³ Ootan selle ilmumist tõelise huviga! Kas saatsid mulle juba välja uut Talve romaani?⁷⁴ Kui mitte, kas võiksin seda paluda?

Sinu luuletuste valimik on väga tähtis ja peaks tingimata 1960. a. Sinu juubeliks ilmuma, esinduslik valimik Su kümnest kogust ja veel raamatu kujul ilmumata 11. kogust. Sinu luule on Sinu elutöö puhtaim ja haaravaim saavutus. Su luulel on oma koht meie lüürikas, mis väärriks täpsemat valgustamist selle seostes rahvalaulu, Liivi, Enno, Underi ja teiste arbujuatega. Pealegi oled ju ainuke arbujuatest, kelle loomingut suudame terve elu jälgida: Masing ei kirjutanud midagi peale esimese kogu, Talvik kirjutas ainult kaks ja sama palju tunneme ka Alverilt. Sellest arbujuate tuumikust – Sina, Alver, Talvik, Masing – oled Sina olnud kõige viljakam looja. Kõige selle kriitiliseks väljatöötamiseks poleks – minu arvates – Mägi õige mees. Oras oleks kõige parem, aga kui tema ei leiaks selleks aega, siis teeksin ehk mina seda? Suhtun soojalt Sinu laadi luulesse, leian selles omajagu hingesugulustki. Kuidas oleks, kui valiksin näit. 100 luuletust Su loomingust? (Kui valides leian rohkem, siis võib ju arvu suurendada.) Nõuaksin aga üht: täielikku vabadust valikus ja ka eessõna kriitilises sõnastuses: ma ei taha kirjutada ei oodi ega epigrammi, vaid kriitiliselt tasakaalustavat ülevaadet Sinu saavutusest. Huvitav oleks selles seoses tõmmata rööbikjooni Euroopa luule ulatuses (W. Lehmann,⁷⁵ R. Frost⁷⁶). Seisan ju kriitikuna täpselt liberaalse ja konservatiivse tiiva vahel ja oleks huvitav mulle välja töötada Su luule tõelist tuuma, leida selle koordinaate. Mis Sa arvad sellest? Ütlen avameelselt, et Mägi antoloogia valik ei tundunud mulle esinduslikuna... Mina valiksin rohkem esimesest 4–5 kogust ja vähem viimastest raamatuist, kuigi nendeski on tõelisi pärle. Siiski on Su luulejõud kõige koondetumal kujul Su kogudes „Pühapäevani“⁷⁷ (hiljem läksid ju ka proosa ja organisatoorsele alale). Sinu kogudest puuduvad mul kolm: „Sonetid“, „Vanad majad“ ja „Põlenud puu“.

Hästi valitud näide Su luulest koondaks (ehk mõnelegi üllatavalt) ja selgitaks täpsemalt Su luuletaja profiili. Arvan, et just Sinu juhul on seda tarvis ja taolised valitud luuletused kaotaksid mõndagi vale eelarvamust ja väärmõistet, mis ajaga koguvad iga avalikult tegeva kirjaniku nime ja loomingu ümber. Noh, see on vaid sõbralik ettepanek ja ehk polegi ma too õige, erapooletu hindaja.

Tore, et lähete jälle mere äärde. Kindlasti võta üks näidenditest käsile – see žanr on ju Sinu loomingus veel üsna arendamatu ja meie draamakirjandus vajab tungivalt värsket lisa! Jõudu tööks ja õnn kaasa! Meie ise ei liigu liiga kaugele Northfieldist: jään koju artikleid kirjutama ja ehk sõidame ainult nädalaks paariks Kanada piiri ääretesse metsadesse, kus loodus tuletab meelde Soomet. Stipendiumi ma jällegi ei saanud ja nii otsustasime minna Viini omal jõul 1960/61. Küllap tuleme siis ka Lundist läbi: rääkida oleks palju! Kas võiksid mulle kunagi postitada Kivikase „Sookaelad“⁷⁸ ja Rumori „Uned ja mured“⁷⁹? Ja kas saad tihti duplikaate nõuk. Eestis ilmunud raamatuist? Kui Sul oleks midagi huvitavat kahekordselt, siis ostaksin Sult sääraseid raamatuid heameelega ära (näit. klassikute uusväljaandeid nagu Vilde, Kitzberg, Suits, Tuglas, Vallak jne.). Aga ma tülitan Sind vist juba liiga palju oma mitmesuguste ettepanekute ja palvetega!

Soovime Astridiga Sulle ja tervele perele head, kosutavat suve mere ääres! Ehk leiad vahest aega sealtki kirjutada?

Vanas südamlikkuses
Sinu Ivar

P.S. Miks Mägi ei näinud säärase luuletuse nagu „Nõid“⁸⁰ haruldast ilu?!

⁷³ Kangro ja Valev Uibopuu koostatud „Eesti talu“ ilmus 1959. aastal.

⁷⁴ Ilmar Talve romaan „Juhansoni reisid“ ilmus 1959. aastal.

⁷⁵ Wilhelm Lehmann (1882–1968), saksa luuletaja.

⁷⁶ Robert Lee Frost (1874–1963), ameerika luuletaja.

⁷⁷ Kangro kuues, 1946. aastal ilmunud luulekogu.

⁷⁸ Albert Kivikase 1919. aastal ilmunud novellikogumik.

⁷⁹ Karl Ast Rumori 1953. aastal ilmunud novellikogumik.

⁸⁰ Kangro luuletus kogust „Reheahi“.

9. Kangro Ivaskile

Lund, 20/5 59

Kallis Ivar!

Suur tänu Su pika kirja eest! See sisaldab palju asju, puudutan täna lühidalt ainult mõnda. Kõigepealt: saatsin Sulle eile ühe paki raamatuid: Koidula, Tuglas, Tammsaare jne. Täna saadan Vallaku novellid ja panen ühe „Põlenud puu“⁸¹ ka juurde. Rumor läks samuti, Kivikat ei ole praegu. Kõik, mis saadan, on muidugi gratis,⁸² sisse ei hakka midagi kirjutama.

Rahvaluulest on mõeldud siingi, kuid meil ei ole juurdepääsu algupärasele tekstidele. Tellisin küll Eestist Laugaste valimiku mineval aastal ja saingi, aga ei vaimusta eriti. Novellidest on samuti korduvalt juttu olnud. Majanduslikult pole see kerge. Ka on veidi raskusi tekstide saamisega. Kaalume asja.

Mu valikkogu. Suur tänu Sulle mõtte eest seda koostada ja eessõnaga varustada! Olin küll nagu selle vastu, kuid Su kiri sisaldab siiski nii palju veenvat jõudu, et olen nõus. Tee ära! Olgu väljaminekupunktiks 100 luuletust, aga ega ei tarvitse sellest kinni pidada. Eessõna võid kirjutada nii pika ja nii nagu tahad. Andmeid võin Sulle anda igasuguseid, mis aga soovid. Läbi loen ka, et vältida võimalikke eksitusi.

Valik tee nagu tahad, aga võta siiski arvesse, kui ma mõnda pisiasja muuta tahan. Sooviksin mõnda vähemat muudatust mõnes sõnas ja avaldaksin arvamist valiku kohta. Bibliograafilisi andmeid katsun muretseda võimaluse korral, kui vajad. Ühe sõnaga: aitan jõudumööda kaasa. Ühtlasi, et asi oleks algusest peale selge ka kirjastusega, paluksin esitada oma nõuded kirjastuse vastu. Kirjuta asjast peatselt!

Täna lõpetan, söidame homme Stockholmi, kiire on enne ärasõitu. Ka Tulimuld tegemisel. Suvi läheneb kiiresti, ilmad olid väga ilusad, aga nüüd on jälle jahe. Ootan tõepoolest suve. Kavasid on palju, aga küllap see möödub niisama ilma kõigeta.

Aitäh Sulle ja Astridile heade soovide eest ja ilusat kevadet siit vastu!

10. Ivask Kangrole

Northfieldis 31. mail 1959

Kulla sõber!

Ilmad on siin olnud troopiliselt niisked, lõpmata äikeste ja vihmavalingutega. Meie väike aed muidugi kasvab hullumoodi (ka umbrohud), kuid inimesele mõjub see vahetpidamatu pilvitus mahasuruvalt. Semestri lõpp ja kuhjund teised tööd pole annud õiget mahti magamiseks ja nii jäingi haigeks maikuu algul. Toibusin sellest esimesest külmetusest õige pea, kuid langesin hoopis võimsama „viiruse“ küüsi ja see hoidis voodis kinni terve nädala (kolm päeva püsis palavik 39. pügala ümber). Olen praegu üsna nõrk veel, kuid katsun kõige tähtsamatele kirjadele vastata. Su armas kiri 20. V. on mapis esimene.

Luba, et tänan kõigepealt Su saadetud raamatute eest! Nad pole muidugi veel siia jõudnud, kuid rõõmustan juba ette. Kas on siin midagi Ameerikas ilmunud raamatute seas, mis Sind huvitaks? Tahaksin Sulle vähemalt raamatutega kuidagi tasuda!

Ja nüüd Su valikkogu. Olen liigutatud, et tahad selle koostamise mulle usaldada. Teen seda meeldi. Aga tahan veelkord alla kriipsutada, et ma ei suudaks teha mingit „esinduslikku antoloogiat“ Sinu loomingu, mis annaks margikoguja „erapooletusega“ ajaloolise läbilõike igast kogust, valides näiteks 10 luuletust igast raamatust – vaatamata raamatu ja luuletuste väärtusele. Esialgse valiku

⁸¹ Kangro 1945. aastal ilmunud luulekogu.

⁸² Tasuta.

järgi tundub, et 100 luuletust on just õige arv, mis jätkaks väga tugeva, keskendatud mulje lugejale Sinu luulest. Pean juba siin tunnistama, et olen valinud ca. 90 luuletust ajast 1935–1946, ajast, millal Sa innukalt ainult üht muusat harrastasid. Hiljem pöördusid ju romaanile, ajakirja väljaandmisele ja kirjastuse juhtimisele. Ega see suur ja teenekas jõupingutus ei saanud jääda jälgi jätmata Su samaaegsesse luulesse! Näen Sind põhiliselt romantilise luuletajana ja see tähendab nooruse vitaalsuse luuletajana. See vitaalsus on leidnud jäädava vormi Su esimeses viies luulekogus, mis toodangu kolmeks peateemaks on: loodus, armastus, rahva minevik. See luule ei ole otseselt isamaaline, kuid mõjub just sellepärast nii koduselt juurdununa, haaravana. Alates „Seitsme ööga“ („Ma näen sind, eestlane...“) katsusid oma temaatikat laiendada, oma luulesse sulgeda patriootilist ja maapaolist temaatikat, kuid Su romantiline-intiimne luulelaad polnud selleks loodud. Sellepärast ma ei suutnud Sulle ka midagi kirjutada nende kogude ilmumisel... Anna tagantjärele andeks! Südamlikkus tundub tihti vaid retoorilisena, mida ei saa kuidagi öelda Su esimese viie luulekogu kohta! (Midagi sarnast juhtus ühe teise meie romantiku luules – Visnapuu omas, kelle tõeliseks anniks oli armastusluule ja kodumaine idüll, mitte aga rahvajuhi retoorika ja astronoomiline müstika.) Su viimases viies luulekogus leidub haruldasi ja võluvaid teemasid – Tartu, Võrumaa, Veebruar j.t. –, kuid nendel puudub too veenev seesmine pinge, mis paneks neid põlema suure, ehtsa luulena. See pinge aga on olemas jõuliselt „Sonettidest“ kuni „Pühapäevani“, siin on oluline Kangro koos ja hiljemad kogud ei jätka ja ei jäljenda seda varemast saavutust (peale üksikute erandite muidugi). On ju tähtis, kas kirjanik andub täielikult ühele muusale või jagab ta oma tähelepanu mitmele. Su viimased 5 luulekogu omavad suure ajaloolise väärtuse meie maapaokirjanduse ajaloos, kuid su esimesed viis on saanud klassilise saavutuse, ajatu väärtuse staatuse meie luule varamus.

Paljudele Su maapaoluule lugejaile on silmi ees vaid need ajaloolised osad Su luulest ja nad teevad oma otsuse Sinu luule kohta nende osade najal. See on muidugi rumal, kuid ka arusaadav, sest varasem looming pole olnud kaua kättesaadav. „Valitud luuletused“ seaksid Su luule tõelist, jäädavat saavutust õigesse perspektiivi. Minu meelest oled üks eestipärasemaid luuletajaid peale Juhan Liivi, kui mitte kõige eestipärasem, ja samal ajal modernne omas vormikeeles. Säärast sügavalt eestipärasest loomingust on meie noortele luuletajatele hädasti vaja lugeda, neil on vaja sellest õppida, sellest jõudu ammutada. Su varem luule täidab aga seda, mida Su hiljem luule peamiselt ainult lubab.

Ma ei taha vaadelda Su loomingut ajalooliselt. Tahan valida seda, mis on kõige ehedam ja originaalsem Kangro ja tahan seda siis kriitiliselt analüüsida: Su loodus- ja lemmeluule, rahvahinge loodimisi. Las keegi teine jälgib Su loomisjõu ajaloolist kurvi, selle tõusu- ja languskohti! Minu siht on teine ja ma arvan, et ta on silmapilgul palju vajalikum kui mõni „esinduslik“ pühendusteos, mis jagab ebakriitilist kiitust iga Su loominguga faasile. Su loomingul on küllalt püsivaid väärtusi, sellel on küllalt ehtsust ja vitaalsust, et ta kannataks kriitilist sõelumist ja esitamist. Tean, armas luuletaja ja sõber, kõike seda lugeda on veidi valus, kuid ma ei saa teisiti kui olla avameelne inimesega, keda ma usaldan ja sõbralikult austan. Jäägu „diplomaatiline“ pettemäng tuttavaile, sõprade vahel ta pole kohal (vähemalt minu arvamise järgi)!

Armas Bernard, näed, et olen päris radikaalne oma ettepanekuga. Usu aga palun, et ma ei paneks sugugi pahaks ja saaksin väga hästi aru, kui Sa otsustaksid mu valikkogu vastu ja teeksid ajaloolise läbilõike oma luulest. Võib-olla on mu ettepanek veel liiga vara ja lugejate suurem osa soovibki seda hiljemast Kangrot? Seda pead Sina ikkagi otsustama, keegi teine ei saa seda teha, ka Su parim sõber mitte!

Oletades su nõustumist sellega, et mina koostan Su valikkogu, vajaksin ma ainult veel „Sonettide“ ära kirja (kuna „Põlenud puud“ oled juba postitanud, mille eest tänan südamest). Küsid mu nõudmisi kirjastuse vastu. Mul puudub selleks igasugu ettekujutus: luuletused on Sinu omad ja kuna luulekogu on visa „minemast“, siis ei too vist see väljaanne palju tulu kirjastusele. Teen ju tööd Sulle kui sõbrale. Ma tõesti ei tea – kui raamat peaks hästi „minema“ – mis minu protsent palka peaks olema – minu kui valija ja sissejuhataja. Kuidas teete muidu?

Praegu tuli mulle uus idee Su valikkoguga seoses: kui arvad, et mu valik liiga ühekülgiselt rõhutab Su esimesi viis luulekogusid, miks me ei ütle siis lihtsalt „Valitud luuletused 1935–1946“ ja

põhjendame säärase valiku sellega, et nood esimesed raamatud on käibelt kadunud, kuna viimased viis on veel müügil saadaval? Või teeks koguni „Valitud luuletused I: 1935–1946“ ja „Valitud luuletused II: 1947–1958“ (mida keegi teine toimetaks)? Need pole küll nii head lahendused nagu mu esimene ettepanek, s. o. anda välja mu äraarvamise järgi valitud luuletusi kõigest kümnest kogust, kuid nad võivad ehk olla Sulle isiklikult vastuvõetavamad kui too minu ettepanek.

Teine asi samas seoses: kas ei saaks Haamer⁸³ teha paar vanaeestilist illustratsiooni Su valikokogule? Sõejoonistusi nagu ta tegi „Kalevipojale“? Näiteks „Nõid“, „Reheahi“, j. t. oleksid just temale väga lähedased teemat. Mis arvad? Või läheks see liiga kalliks? Teatav pidulikum rüü aga sobiks säärasele juubeliväljaandele!

Las ma lõpetan oma tänase epistli (jälle kord) mitme palvega: kas oleksid kunagi nii pai ja kirjutaksid minu jaoks ära käsikirjas oma väga mõjuvat luuletust „Nõid“? Edasi: otsin kaht raamatut tikutulega – Vilde „Mäeküla piimameest“, mis on ilmunud Ortol ja ka Eestis hiljuti, ja Ristikivi „Ei juhtunud midagi“⁸⁵ (viimast tahaksin ainult lugemiseks laenata, kuid siin mu sõpradel ei ole ja ei ole; Vildet muidugi juba tunnen ja mind huvitaks ainult duplikaat-eksemplar).

Millal ilmub uus „Tulimuld“? Eks oled nii kena ja postitad mulle seekord eks-i kohe õhupostiga! Ja mis ajaks võiksin loota Pasternaki kirjutuse, s. o. I ja II osa, äratrükke?

Kirjutasin täna nii pikalt ja laialt Su valikkogu asjus, sest Su viimases kirjas seisis lause „avaldaksin arvamust valiku kohta“. Sellepärast katsusin Sulle juba nüüd selgitada mu valiku põhimõtteid ja põhjusi: parem debeteerida neid alguses kui töö lõpus. Keegi ei palka ju omale arhitekti, kui ta pole veel näinud tema majaplaane!

Tuhat tervist lastele ja eriliselt soe tervitus meilt kahelt prouale! Ole ise terve, loomisvärsk ja võta seda kirja nii nagu ta on sõbra südamest ja Sinu luule austaja poolt kirjutatud.

Sinu Ivarilt

P.S. Aitäh lahke abipakkumise eest bibliograafia ja teiste andmete hankimisel – küllap neid läheb hädasti tarvis hiljem (kui teen seda valimikku)!

Tahaksin kunagi kuulda Su mälestusi Masingust ja Vallakust! Sa vist järgnesid Vallakule „Vane-muise“ dramaturgina?⁸⁶ Või kuidas see oli? Mu austusest Masingu vastu tead juba ammust ajast, kuid Vallaku kõrgest hinnangust veel mitte. („Tsenseerisid“ Vallaku nime mu esimesest „Tulimulla“ artiklist a. 1951!)

11. Kangro Ivaskile

Lund, 6/6 59

Kallis Söber!

Suur tänu eilse kirja eest! Vastan ka kohe, sest siingi on ilmad väga ilusad, ennejaanised ja varsti ehk pole niigi palju energiat järel, et paberit masina vahele keerata. Kahju Su haigusest, röövis Sult hulga ilusat aega. Aga küllap oled kosunud vahepeal ja võid rõõmsalt suvele vastu minna.

Valikkogu. Siiski hea mõte – teha valik ainult viiest esimesest kogust. Ka põhjendus on väliselt õige – varasemad on käibelt kadunud. See sobib ka hästi Sinu seisukohaga. Mind Sinu arvamine kogude väärtuste jagamise suhtes sugugi ei puuduta, pigemini vastupidi – ka mulle meeldivad need rohkem. Pealegi teeb aeg oma jao meie suhtumises ja aeg on oluline faktor. Mu varasemat luulet pole mitmedki õieti mõistnud, ka Oras isegi peaaegu. Mulle tundus see eriti nüüd, kui oli juhus lugeda omaaegseid arvustusi. Ma peaaegu kokkusin ja puna tuli palgesse. Omal ajal ei

⁸³ Eerik Haamer (1908–1994), maalikunstnik, elas alates 1944. aastast Rootsis.

⁸⁴ Haameri illustreeritud „Kalevipoeg“ ilmus 1954. aastal Torontos.

⁸⁵ Karl Ristikivi 1947. aastal ilmunud romaan.

⁸⁶ Kangro töötas Vanemuise dramaturgina 1943. aasta märtsist 1944. aasta kevadeni.

taibanud ega hoolinud (veelgi vähem hoolin nüüd), kuidas keegi aru sai, või lihtsalt olin pime. See ei tee mind milgi määral kibedaks, pean seda isegi loomulikuks. Meie arvustajad olid linnastunud või linnamehed, loodus oli neile teisiti. Minevikumotiividel oli aga meil tol ajal juures teatud vanavarakorjamise märk. Mulle on reeahi sügavalt isiklik sümbol – mu vanaisa põles elusalt rehte, kui mu isa oli vaevalt 12 aastane. Ka oli lõunaeestlase nägu, mis ikka on ka loodusluuletuste elutunde taga, võõras kammisseplikule kallakule. Nende luuleideaal oli teine, hoolimata paljust ühisest. Tundsin seda omal ajal nii vaistuliselt kui ka teadlikult. Üks sümboolne juhtum on järgmine: korra nägin unes, et Heiti Talvik oli kirjutanud ilusa luuletuse „Juudas Iskariot“. See oli talviklik, aga peale selle veel miski, mis tal puudus – julgus ja laius, elu. Ma vastasin, kui ta oli oma värsid lugenud – unes ikka muidugi –, et kirjutan selle asemel hoopis lihtsa laulukese reeahjust. Ja kirjutasingi sealsamas (unes on kõik võimalik!). Samas ärkasin ja märkisin reaalselt üles reeahju ja laulu, sest mulle näis, et ilus ja tugev luuletus Juudas Iskariotist püsib seni meeles.⁸⁷ Aga ei püsinud, sain ainult kahvatu varju sellest paberile. Mõlemad luuletused on „Reeahjus“, olulisem neist pealkirja all „Ajatu mälestus“ ja on täpselt unenäo redaktsioonis (peale paari sõna mahakriipsutuse). Nii on pisut kammisseplikke jälgi ka minul, aga julgen ülbelt arvata, et jälgi on rohkem kui neil. Mõtlen Alveri viimastele luuletustele ja eriti pikemale luuletusele „Leib“. Aga ka Talviku mõnedes hilisemates värssides on minu lõiget, samuti Merilaasil. Ma ei ütle seda mitte edevusest, konstateerin ainult. Minu maailma nad siiski ei saanudki päriselt tulla, ei olnud vahest teadlikudki.

Murrang või muutumine kuuendast kogust alates, millest kirjutad. Sel ajal tulid Värmlandist ära, muud välist polnud, ajakirja hakkasin välja andma alles 4 aastat hiljem, kirjastus tekkis veelgi hiljem. Kaks varemini avaldatud romaani liiguvad luuletustele lähedas öhkkonnas, need ei seganud ei aja ega huvi mõttes. Kirjastuse ja proosa osa on mõjunud aga hoopis tapvalt luulele – „Eikellegi maa“, mu viimane luuletuskogu ilmus 1952. „Suviharja“ vaatan kui järeldõitsengut ja on ainus kogudest, mida teadlikult koostas, s. o. mõttega, et jääb viimaseks üldse või paljudeks aastateks. Arvan, et olen olulise selles laadis öelnud ja ma ei tunne mingit muret, kui ma enam ühtegi rida ei kirjuta. Aga ma ei tee ka mingit muret seda lubadust murda, kui meeldib ja kui värsid kuskilt ilmuma hakkavad. Ma ei usu ka, et oleksin tahtnud teadlikult motiivistikku laiendada. Muidugi jätsin kogude koostamisel korduvad ja vähem õnnestunud (enda arvates!) luuletused välja. Neid on mu sahtlis nii palju, et nalja pärast koostan ükskord raamatu – väljapraagitud värsid. Ja ega need võibolla halvemad polegi (nüüd tuli ruumi puudus, võtan uue). (Võtsin uue paberi, kuigi palju vist öelda pole ja kuigi olen lobisenud ilma asjata. Aga olgu pealegi!)

Mu proosa, selle seos värssidega. Kas inimene on ühest tükist? Või on nii, nagu „Jäälätetes“ arvan – üks protsess? Värsivorm jääb mulle lihtsalt kitsaks. Ja romaanid on tekkinud õieti sama-suguse kiiruse ja spontaansusega kui värsid (eriti „Täeva võtmed“ ja „Sinine värav“). Nii nagu mu varasemat luulet ei mõistetud, nii on võõraks jäänud ka mu romaanid (näit. „Täeva võtmed“), tõenäoliselt ei „leia neid enam keegi üles“. Aga sellestki pole midagi, olen oma rõõmu saanud neid kirjutades ja rohkem ma ei tahagi. Romaanivorm, nii lai kui ta ongi, on juba kitsaks jäämas. Mis siis edasi?

Hea küll, lõpetan nüüd.

Veel valiku juurde tagasi tulles – kas ei leidu üks pealkiri raamatule, alapealkirjaks jääks „Valmik viiest luuleraamatust“.

Haamer? Mis sa arvad Vihalemast?⁸⁸ Ta on kunagi teinud terve rea illustratsioone.

„Mäeküla piimameest“ pole. Ristikivi saadan laenuks. Sulle läks „Sonetid“, raamatukogu erinumber. Puudub Sul „Vanad majad“, selle kirjutab naine Sulle ära, kui maale jõuame.

Tulimuld ilmub 15. juunil, äratrükk saab ka enne jaani. Unustasin selle artikli lõppu panna eelmise parandused, näen alles nüüd, anna andeks! Äratrüki aga viin sisse. Numbri saadan lennupostiga.

⁸⁷ Kangro luuletus „Juudas Iskaariot“.

⁸⁸ Arno Vihalemm (1911–1990), graafik, raamatuillustraator ja luuletaja, elas alates 1944. aastast Rootsisis.

Masingut tunnen võrdlemisi vähe – seemiselt. Vallakut – „Ülemiste Vanakest“ nägin peaaegu iga päev, aga kirjutada neist praegu ei jõua. „Nõia“ kirjutat ka kunagi käsitsi ära ja saadan. Nüüd ütleni nägemist ja palju tervisi meie poolt Su Abikaasale ja Sulle enesele!

Head suve!

12. Ivask Kangrole

Northfieldis 12. juunil 1959

Armas sõber!

Raamatupakke on tulnud robinat mu kirjutuslauale nii nagu mingist küllussarvest ja seda hoidval Fortunat on Sinu nägu. Tuhat tänu nende väga huvitavate köidete lahke loovutamise eest! Kirjandusmuuseumi aastaraamatus lugemin Jakobsoni näidendist „Arthur ja Anna“, mille üheks tegelaseks on keegi „Ivask“. See oli mulle üllatuseks, sest ma pole mujal seda perekonnanime eesti kirjanduses kohanud. Nimi ise on aga väga vana. Ma ei tea veel kindlasti, kas Ivaskite algkodu on Tartu- või Võrumaal. Kas oled kohanud Ivaskeid Võru kandis? Aga tagasi raamatute juurde! Tuglase teoste köidet mul veel polnud (on ainult „Eesti Kirjameeste Selts“ samas väljaandes olemas) ja olen eriti õnnelik selle pärast. „Kõrboja peremehe“ õhuke väljaanne on nägusam Orto kooliväljaandest. Siis veel Koidula, Byron, Rumor – aitäh kõige selle eest, armas sõber! Ka Sinu kaks kirja on käes, mis lugemin mõlemad suure huviga – eriti mis puutub mõne Sinu luuletuse tekkeloosse. Jäägu siis nii. Ma teen „Valimiku viiest luulekogust“, millele peaksid ise sobiva pealkirja leidma, s. o. luulelise vormeli, mis võtaks kokku Sinu luule püüdlusi, loodusliku ja ajaliku (kas „Ajatu mälestus“?). Valin 100 luuletust viiest kogust ja katsun neis luuletusis ilmnevat poeetilist omapära oma eessõnas kriitiliselt tõlgitseda. Teen ise ärakirja „Sonettidest“ ja jään ootama Su abikaasa lahkelt lubatud „Vanade majade“ ärakirja. Ja siis läheb varsti töö tõsiselt lahti. Arvan, et suudan näidata Su luule põhielemente, mis on seni kriitikutele kahe silma vahele jäänud. Muidugi on ühendatava faktori Lõuna-Eesti maastik ja isearaline vaimumaailm. Küll näeme. Illustratsioone soovitaksin Sinu luulele küll Haamerilt, mitte Vihalemmalt. Vihalemm ja Talvik on minu meelet liiga abstraktsed ja ornamentaalsed. Haamer, Raua traditsiooni jätkaja, vastaks parem Sinule, rahvalaulu ja Liivi traditsioonide edasiarendajale. Aga see on ju rohkem Sinu ja kirjastuse kui minu otsustada. Muide mis on Haameri aadress? Tahaksin ise temalt ehk eks-liibrüst tellida. Ja siis huvitaks mind järgmine asi: on Sul „Meie maa“ ja „Eesti talu“ koostamisel kätte juhtunud mõni foto Rõngust, Paluperast või nende ümbrusest? Oleksin väga huvitatud säärase ülesvõtete koopiaist (mis võiksin ise siin teha lasta). Vaatasin hiljuti läbi oma „Tulimulla“ aastakäike, sest tahaksin neid kõita lasta ja avastasid kõiksugu lünki: olen küll saanud korralikult iga numbrit, kuid osalt olen neid annud lugemiseks ja pole enam kunagi näinud, osalt kolides kaotanud. Oleksin tänulik, kui saaksid kunagi mulle saata:

- kõikide aastakäikude sisukordi,
- järgmisi üksiknumbreid: 1951: 1, 4, 6/ 1952: 1, 2, 5, 6/ 1953: 6/ 1954: 1, 3, 4, 6/ 1955: 2, 3, 6/ 1956: 3, 4, 5, 6/ 1957: 5, 6/ 1958: 1, 2, 5.

Ole nii pai ja katsu mulle need puuduvad numbrid üles leida oma laos! Aga sellega pole mingit kiiret – ära ainult unusta ja ära kaota seda kirja!

Ja nüüd pean Sinuga õrnalt pahandama: unustasid trükivigade paranduse mu artikli jätku lõpus. See on mulle rohkem kui ebameeldiv. Pole küllalt sellest, et äratrükes trükivead on parandatud: ma ei suuda ju kõigile lugejaile neid lähetada! Kas paneksid seda parandust kindlasti siis järgmisesse numbrisse?? Eriti piinlik on mulle mitte mingi ortograafiline viga, vaid sisuline lapsus, mis juhtus Sul mu käsikirja ümberkirjutades, nimelt: Babel on ehk vene parim novellist päälle Puškini. See on väljendus, mis seab mind kui kriitikut päris rumalasse valgusesse, sest see väide tähendaks ju, et vene novelli hiilgeaeg Puškini järel pole nagu olnudki! Tean, et Sul ei meeldi eriti „Tulimullas“ avaldada trükivigade parandusi, kuid seekord pole minu süü, vaid Sinu oma, armas sõber! Ole nii hea ja avalda seda parandust oma enda ajakirjas.

Panen täna posti Sulle rida mu artiklite äratrükke – Radauskasest,⁸⁹ Tšaksist,⁹⁰ Kokoschkast⁹¹ (ei mäleta, mis Sulle juba olen saatnud). Vahepeal on Stockholmis ilmunud Masingu värsside uustrükk mu pikema eessõnaga. Kahjuks pole mul veel olemas äratrükke sellest eessõnast, kuid saadan Sulle sedagi niipea kui saan kätte.

Jään siis ootama uut „Tulimulda“ õhupostiga ja peatselt ka mu Pasternaki kirjutuse äratrükke. Kirjuta samuti varsti Su valikkogu asjus ja muud uudised! Millal ilmub „Eesti talu“?

Palun tervita oma abikaasat ja lapsi meilt kahelt! Tänan veelkord huvitavate ja väärtuslike raamatukingituste eest! Jää terveks ja kirjuta jälle midagi huvitavat – ehk vahelduseks midagi dramaatilist? Head suvepuhkust Sulle ja tervele perele!

Vanas sõpruses ja tänumeeli
Sinu Ivar

13. Kangro Ivaskile

Lund, 20-6 59

Kallis sõber!

Ametlikult on siin jaanipäev ja püha, ma aga olen päeva viitnud juba kirjade ja muu korraldamisega. Leidsin üles paar peatükki „Jäälätete“ järjest – „Emajõest“,⁹² mis olin kirjutanud aasta algul. Oli päris huvitav lugeda ja aine hakkas jällegi meeldima. Uuesti Tartusse tagasi, uuel aastal, palju jäi ju pooleli ja lugejaga tuleks veel rohkem nalja teha, ta võttis veel liiga tõsiselt. Korjasin aga ka näidendi kaasa. Tõenäoliselt ei tee ma midagi. Täna aga on päike ja tuul ja jahe ja taevas täiesti klaar. Võib-olla, võib-olla!

Ivask on muidugi Võrumaa nimi, neid mitmel pool. Meie külas aga oli Ivaski talu (peremees ei olnud Ivask!). Selle talu maal asus mägi, mäelt oli tohutu tore vaade nii Munamäele kui ka põhja poole – Urvastesse. Mäel kasvas igivana mänd, millel oli raudriides mehe kuju, suur sulega kübar peas. See paistis igale poole ära. Küllap vist „Igatsetud maas“⁹³ see vana „pettai“ kuski sees on. See asus meilt – „Rüütliilt“ ca kolm km. eemal, käisin seal harva, aga igal suvel ikka korra ära. Küllap oled seal tole pedaja poeg!

Tulimullad korjasin välja ja esmaspäeval panen posti kahe pakina. Lennupost on vist käes. Äratrükkid on trükitud, kuid kõitekojast ei saa kätte. Lähen aga esmaspäeval ära, võib-olla õnnestub siiski nii korraldada, et trükikoda Sulle välja saadab. Muidu pead ootama ca 2 nädalat, kuni Lundi tagasi tulen.

„Vanade majade“ ärakirja teeme varsti. Päälkiri otsi Sina, Sul see palju kergem. Äratrükkide eest tuhat tänu ette!

Suvi, kesksuvi, imelik mõelda, et juba käes, varsti möödagi, nii nagu kõik imeruttu möödub, nagu keskiga möödub. Ainult noorus ei möödu ruttu, kuigi seda poeetiliselt nii armastatakse väita, ei, noorus on tohutu pikk, üks päev juba on aasta pikkune. Ja oled vaba, ka siis, kui midagi teed. Vaba aeg on kümnekordne aeg, eriti noorele, on täis kõike uut ja põnevat, enneolematut. Aga tead seda isegi, mis ma sellest ikka kirjutan!

Tuhat tervist Abikaasale ja Sulle enesele meie pere poolt! Ilusat suve ja kõike head!

⁸⁹ Henrikas Radauskas (1910–1970), leedu pagulasluuletaja, kellest Ivask avaldas artikli „Kaasaegne leedu luuletaja Henrikas Radauskas“, mis ilmus Mana 1959, nr. 2.

⁹⁰ Aleksandrs Čaks (1901–1950), läti luuletaja, kellest Ivask avaldas artikli „Aleksandrs Tšaksi poeem „Elu“ ja selle koht läti luules“, mis ilmus Mana 1958, nr. 3.

⁹¹ Oskar Kokoschka (1886–1980), austria kirjanik ja kunstnik. Ivask avaldas temast kirjutise „Oskar Kokoschka illustreerib Marie Underit“, mis ilmus Mana 1958, nr. 4.

⁹² Romaan „Emajõgi“ ilmus 1961. aastal.

⁹³ Kangro 1949. aastal ilmunud romaan.

14. Ivask Kangrole

Northfieldis 22. juulil 1959

Kulla Bernard!

Sinu spontaanselt kirjutet read mu „debüüdi“ puhul eestikeelse luuletajana⁹⁴ liigutasid mind väga: tänan südamest selle ilusa vastuõtu eest meie kirjanike perre! Ka Under-Adson reageerisid sama soojalt. Sul on muidugi õigus: kirjutat värsse juba 15 aastat, peamiselt aga saksa keeles ja neidki on olnud vähe – kõigest sellest ajast on säilinud vaid 15–20 luuletust, mille eest julgen kanda vastutuse. Under ja Grünthal õhutasid mind luuletama isakeeles (nagu Sina kord ‘ässitasid’ mind kirja panema mu esimest eestikeelset esseed). Tegingi siis seda ja tulemuseks on viis luuletused äsjases „Manas“. Olen meelitat Su palvest saada värsse ka „Tulimullale“: mu sahtlid on aga täiesti tühjad! On olemas ainult üks luuletus „Sügisene lapsepõlv“, millele tulevad ehk juurde teised salmid seltsiks, kui asun puhkusele põhja põlismetsadesse. Kui valmib sari, saadaksin seda meeleldi Sulle lahkeks avaldamiseks. Vaevalt tuleb aga midagi sellest Tulimuld nr. 3-le (mille jaoks kirjutat juba antoloogia arvustuse); ehk neljandaks numbriks.

Äratrükke sain rohkem kui julgesin loota: aitäh, aitäh! (Saatsin Sullegi ühe postitamise tuhinas.) Sain ka Ristikivi romaani laenuks, kuid unustasid siiski mul Talve viimase teose saatmise. Ehk jõuad seda veelgi teha? Oleksin tänulik selle eest, sest kõik kiidavad seda ja tahaks ise oma silmaga lugeda. Kas tänasin juba mul puuduvate „Tulimuldade“ saatmise eest? Kui mitte, siis pean ka seda tegema, sest kõik jõudsid ilusti pärale! Ja Koidula teosed – sõber, ei jõuagi vist ära tänada Sind! Andsin Tulimulla aastakäike juba köitmiseks. Tahaksin saada ja köitmisele anda ka „Eesti Loomingu“ neli paguluses ilmud numbrit, aga kust võiks neid veel saada??

Isa oli meil külas ühe nädala ja siis sai ka palju räägitud Ivaskite suguvõsa levikust. Isa arvab siiski, et Ivaskite päritolu on Rõngus, täpsemalt Rõngu külas, kus on kaks igivana Ivaskite talu olemas. Mõeldav on samuti, et nad pärinevad Võrumaalt, kas või Antsla kandist, kus asub too Ivaski talu ja määndki. Olevat Võrumaal samuti olemas Ivaski järv. Kas oled sellest kunagi kuulnud? Kuna Sul vist on hea ühendus kodukohaga, ehk saaksid mu jaoks foto sellest ürgsest Ivaski männist? Ehk kirjutad sellest oma tulevas kirjas? Isagi oleks sellest lõpmata huvitet!

Valimiku pealkirjale mõtlen põhjas, üksilduses. Kuna saan „Vanade majade“ lubat ära kirja? See mul veel puudub Su esimesest viiest raamatust.

Küllalt tänaseks. Ole rõõmus ja heas töötujus, ole samuti tänat veelkord nii kenade sõnade eest mu luuletuste avaldamise puhul. Tervitusi tervele Su majale ja perele meilt kahelt.

Vanas südamlikkuses
Sinu tänulik
Ivar

P.S. On Sul olemas Amburi „Eesti eksliibris“⁹⁵? Kuuldavasti üks kaunimaid kodumaal ilmunud raamatuid.

⁹⁴ Ivaski luuletused „Äike Rõngu surnuaial“, „Päev Soomes“, „Õo Soomes“, „Südatalv“ ja „Muutus“ ilmusid Mana 1959, nr. 2.

⁹⁵ Paul Amburi teos „Eesti kunstipärasest eksliibrisest“ ilmus 1958. aastal.